Мбр. 3889/1
3а

Српска Панонија и њени последњи Грци *

Мали градић, који врло давно живи, много шта је доживео, многим крупним људима кошак био, али никада до неког нарочитога угледа није дошао. Постојао је у доба Римљана, имали има и сада остатака од утврђења римских, и познијих, пошто Турака подизаних, лежи навеликој кој пловној реци, — али је био и остао без нарочитога ранга. Уз саму раскрсницу политичких тенденција и ратних експедиција, а увек кошак. Али за понешто и за понекога баш су кошкови добри. Као оно што ветар собије откинуто кишће негде у мирни кошак, у градић је судбина собијала емигранте бегунце, авантуристе дутанице.

У један мах у новија времена живео је у варошици врло учени судија који се озбиљно бавио историјом па и историјом градића; трудио се да студијама и неким урбанистичким уређајима врати успомене из прошлост успостави ранг варошице. Али варошица и остаде без јачег угледа и поред нових назива улица по именима великана из историје старога Рима. Понешто је окренуло чак у смешно: типичне пиљарице, дебеле у ћурку са кецељом преко ћурка при припасаном, не може да упамти да њен кућерак у бившој улици Великога зеца стоји сада у Пробусовој улици. Папучија Рака отишао у полицију да пријави свој стан стан под новим именом и мртво заборавио да станује у Тацитовој улици. А полициски писар први комшија Ракин такође не може да се сети Тацита. " Хо жива мука. а да се питаш зашто."

Градић остаде без нарочитога угледа можда и отуда што лежи преко пута Панонија тачније, према Београду, па се историјска кретања збивала тамо а у варошицу стизали само отпатци историје. Принц Савојски освојио Београд а у варошици промена само та да се из ње пресели у "немачку варош" у Београду неколико немачких породица. Па је Аустрија брзо изгубила Београд узели га Турци, а у градићу промена само та да се неке одоних породица вратиле Ћесару и пребегло још десетак грчких породица са Панонија. Отпатци историје. Нека крупна личност нека економија: дођу оду поведе претопе се изумру. Трговина као увек на границама нечиста камуфлирана већином транситна. Стоји ли памук вероватно је дуван. Своји ли стакло пази вероватно су драгоцености и важне хартије. Запљусне мало у тихој ноћи река чуо примити обали искоче два човека и извуку сандук из Цариграда или заливен сандучић из Београда или отпрате трећега човека подаље до друма где већ чекају кола пребегнису ових

* Српска панонска прича. - Наслов II.

одвезу у Банат. Деш мртва глава — никада; варошице је остала без историскога ранга. На Балкану су устанци и инвазије, у Србији се одмењују династије, из Београда бежи кнез — а у градићу наусамљену гробу кепе Грчиње са Коринтскога земљеуза грлица свила гнездом, гнездо и чува у њему двеситна јајета.

Али ако је историски значај варошице остајао неважан, живи живот је имао шаренила. У неком сокачету, под виноградима, јави се тек неки гост-глумац прво пут на позоришти историје: свет оживи магаће препричава, полиција се прави забринута. Па глумац нестане а читава трупа напиоманка и политичка трговачка трупа започиње свој подужи репертоар драма и комедија. Емигрантија значи разне језике и обичаје, интриге, спекулантије, лепе жене загонетне прошлости магла богаћења или осиромашавања, бројно опадање, пропадање. Гробље паланачко век види неку шочу са непознатом азбуком : стоји коју годину, препукне, падне, однесе је моћу каменорезац или је сакрије у неку гробницу гробар. У старим новинама варошице има фељтон Нестао гроб. Градић добраћудан мио прима досељенике прво као путујуће друштво позориште, па као људе и браћу. А кад се економијина разврежи и основчи омрзну и куну домородци наметљивце не и туђинце. "Гле дошли дивљи да надмоћају и надмудре питоме отимају права и рад стичу." — "И побеђују нас бољом културом — ваља признати." — "А ми ћемо њих сузбити нижом културом него шта. Кад нижа култура не би биа здрава не би је бог дао." — Па се победници и побеђени надмоћни и порази зоркају у малој варошици без великога значаја. Остане на живу послу само време. Не оно време што тамо на Балкану тече, хујн носи него време које се припије на једном месту и само једе, једе.

Основно становништво варошице било је у то време пре више од осам деценија шездесетих година прошлога века углавном двојако: Срби и католици. Једни се називали по народности други бројнији по вери. Још неких сто година раније католици који су по вери били и господари у земљи, беонежници су и оне друге по вери: "Толико православних породица, толико православних душа, великом већином Срби, нешто Грка и Цинцара." Па су Грци и Цинцари доласили и одлазили, било их мало па знатно више на мање сасвим мало и већ на измаку у доба за које је овај запис везан. Затегнути односи између Срба и Грка настајали су баш због вере због онога што је везивало и изједначавало онекоји се нису међу собом једначили. То учини да се православље — иако се на обе стране много до њега држало — да се оно намрдио не помиње да се намерио и једни и други зову само Срби

Грци. Срби су тада већ давно и давно имали две лепо одржаване о редовно опслуживане цркве, са угледним свештенством и имућну црквену општину, сем пред судом и полицијом нису се називали православнима него Србима. Црква је српска школа српска Божић и Ускрс српски свештеник српски попа литија српска календар српски кућа српска пост српски свадба и инат српски. Само преко пута Срија и Београд слободни и своји, па како да се Срби с друге стране реке зову друкчије него Срби. Грци, поседници Грци имућни или и богати, махмени — иако су морали са Србима у исту цркву — звали су се такође само Грцима, а пред судом добацивали би свом тумачу ко на добром ко на левантинско-француском језику: Grec-orthodoxe. А кад су Срби некако дознали да на француском језику Grec значи и варалица нарочито у картама и у новцу сковали су шаљиву узречицу: "Питај га да ли је Грк или Грек." Католици су се звали католицима, стално и мирно зато што су тако у једну заједницу обухватали Немце Хрвате и Шокце евентуално и Пољаке и Чехе.

У тој главници становништва и кућа постојала је у речи чемо доба и неколико оваа насеља који су своју овлашну или јако истицану индивидуалност ревносно неговали. У сваком од тих насеља било је доста посебних интереса и обичаја; животни навови и некеностагије посебне; рађање и школовање деце регулисано посебно; дружење посебно; начин живота и замири посебни; јела посебна среће посебне. Тешко поверовати али живот свита може. У малој варошици и још у њој заједну њену пуксирају три посебна живота. Прво насеље: католички манастир — звали кратко на свима језицима клостер — са врло великим огрђеним земљиштем и са неколико увек закључаних указа. На једном месту свега црква, осредње величине имало лепа избија на улицу. Кућа за становање, дувучена и невидљива споља дугачка приземна старинска али некако ведра, па се ваљда због те ведрине и врзмало по њој доста и фратарскога и шпанскога света. Вратар клостерски на једнокричним вратима имао је увек посла. Друго насеље су чинили Јевреји, углавном Јевреји са немачким језиком. Синагога им у кући јеврејске општине, а општина сем суботом поске подне увек затворена тешким и лепим храстовим вратима. Имају приватну јеврејску основну школу и расејано по граду доста предузећа и магацина већином без испсаних имена и фирми. Треће насеље су чинили Грци малобројни "чисти" Грци за разлику од акламатизованих и асимилованих Грка са кућама у средини града. Грци једни и други подавно су већ истиснули Цинцаре неке своје сународнике због конкуренције у трговини с ---

у трговини, а и из приватних разлога приморани на исељавање; друг а све више својих сународника старих, усамљених, од туђине побеђених, узалуд богатих — напрћаки на гробље, у грчку парцелу. Чисти Грци су оне из чаршије с муком трпеним и презирани; они из чаршије су то иборовали. Сви заједно, колико их је још остало, завлачили су се у чауру од свога језика и писма, свога богатства и своје независности и богатих људи, своје традиције и отмености. Отменост та у већој или мањој мери била је стварна доказива од више културе, од богатства и нарочито од једне лепе грчке учтивости према свима људима коју је разоружавала некада заправо и збуњивала.

Жене и људи показивали су се на улицама већином у оделима тамних боја, добро сашивеним, од доброг материјала, али увек једноставним. Можда у кравати или једном прсту под рукавицом дискретан бриљант. Некако су страшљиво били учтиви, страшљиво се лепо облачили и китили. Много се и кући затварали, друштвено сем неких, били до крајности уздржани и неповерљиви. Само је то углавном средњи свет, образован, скородојмић: ни феудали у држави ни домаћи набоби, него лутајуће-богаташи који стално за нешто стрепе. Жене на улицама увек журе. Старији људи ситно корачају, руке им на леђима, глава махом оборена, као да међу стопалима траже штапе речи ако их ко оспови. Чим опази Грк мајке на улицу, осмех му искочи и формално се смрзне на лицу. Шешир скида нагло, скоро узбуђено, хоризонтално га удаљи од себе и подржи у ваздуху. Женама Српкињама просто затрепти срце од таквог поздрава, од респекта који им одаје "фини свет." Сви чисти рђаво говоре српски. Ограничавају се да учтиво и нешто поставе Србину или Српкињи питање неколико на које ће основљени имати дуже да одговара. Гледа Грк своме саговеднику љубазно у очи као да га безмерно занима онај дуги одговор, тако дуг да се после њега сасвим простојно може опростити. Стари Аристодимо је имао обичај да шешир држи у рукама докле год разговара са женом, понекад и са неким нечистим Грком кога презире, и док га савршеном учтивошћу збуњује, мери га и чита. Код куће нарочито док разгледају грчке новине Грци су врло живи, устају, седају, са серијом интонација изговарају понеку реч и пет пута узастопно. Као сви Грци у сва времена од Ниијаде сви су били политички врло емотивни у политичким разговорима нагли и прескави; вичу понекад — али само код куће. Један млад Јеврејин чија се бештасучењавала са бештицом грчке куће потсмушкивао их је много пута и одлично имитовао препирку два Грка, како није живо у грчки. Не звучи лепо новији говорни језик Грка, скоро све лифтонге изговарају као и ипсилон, а и ипсилон није им звучан им бизгородан глас. Језик у устима

некако им је лебео скивају речи говоре артогкаво брзо. међусобице личне природе бриљиво су избегавали или ако се нека није дакаизбећи трајала је недељама и месецима с тим ипак да никада не дође до прекида у општењу. То због отмености и због "стрмаца." Међу ни се на улици дваривали у трговини или двагорчечена противника у ствари неке афере тамо далеко у Атини — како је изговарао учени Грк Спида — или двојица неједнако васпитаних од којих је једноме онај други до хистерије несимпатичан био зато што га је једном видео како трипута на нож нагомилану сосипа у тањир чорбе — међу ни се љубазно се осмехну, пропе писмо се један другоме загледају у очи и измене три до четири фразе тако гнатко и деташирано као да нешто из џепова њихових говори.

Великки крст у њихову животу и притисак на њихов понос била је околност што су се Србима заједно имали заједничку цркву и црквену општину и (према потреби,) добијали две или једну собу за грчку школу у згради српске основне школе. Консисторија у Сремским Карловцима није дозвољавала ни посебну црквену (и богослужења.) зграду ни посебну општину, (само грчкоме лиоурђије на грчком језику.) Али, по идеју Грка трговца Русидиса, Грци су бар донекле доскочили основали су у моменту кад их је било више фонд за грчку школу, редовно се опорезивали сваког трговца према количини увезене робе, редовно пиљећи тај порез још и даривали фонд. Дигли су га тако до знатне своте, и онда добрим новчаним маневрима утицали на управљање у заједничкој општини. Утицали, али исправно често се натезали па и свађали са Србима у разним питањима. Богослужење на грчком језику и са грчким пјенијем, хоће ли бити сваке треће или сваке четврте недеље. да ли и у неки празник. како ће проћи избор или именовање свештеника или ђакона Србина који су у богословији више или мање добро научили грчки који имају или немају појма о конзервативном грчком црквеном језику који није ни онај стари ни нови говорени или писани језик него нешто између трога и, (свештенике и ђакон) према томе имају права на награду већу или мању. хоће ли или неће моћи и даље остати као чтец грчких антифона Србин дечак са дивним гласом коме је крајње време да иде у шегрте итд. Предлози жалбе и оптуживања ишли су сваки час у Сремске Карловце. Срби су утврдили пословицу: „Свађа се као Грк а Грци: Задрт као Срби у црквеној општини". Школа грчка у правом смислу речи не подавно није постојала у време које нас овде занима. Свакако мање грчких породица све више бездетних породица. У то време свега је један Грк учитељ радио у једном сопчету српске основне школе са оно неколико грчке деце и са једним бројем српске деце чији су родитељи желели да им се деца колико-толико користе том наставом у језику и са неколико старијих Срба дечака

који су учили грчко пјевање, јер се то добро пјевано приликом литургије на грчком језику. Такве су ето људска посла. Свађа, сумњичење, горка осећања — а у ствари једни су другима корисни, једни другима долазе од својих енергија. Грчка школа је укинута 1871-ве године, али су последњи Грци омогућавали да српска деца уче грчки од Грка, и младу у животу и у образовању користи од тога, а Срби су до последњих Грковстрфали братаграчком језику у цркви и у школи. Овај солидни школски фонд, Грци су најзад оставили у српској општини, а Срби су последњега Грка гледали у старости и болести и заклопили му очи. Тај последњи чисти Грк — сам и богат. Тада се посматрало какав је то трагедија, како је новац у ствари туђ човеку, како је новац немањо. Бешише старом Христодиђу парицу у сандук за шаку немањну.

Питање деце био је један од језивих проблема изумирућих Грка. Бојали су се да рађају онекоји ће се после њих претопити; бојали су се да живе са младима који полако изневеравају језик и родну земљу. Наравно, да су осећали храбрији и говорили: да су и они изневерили завичај. Утолико више су негували у животу врсту аскетске технике у опирању асимилацији и као сви криви, желели да преносе кривицу на друге у прошлости и у будућности, па чак у будућности, на децу своју. Чарлиски Грк Морфилис отац троје деце, желео је у уосталом добронамерно да реши проблему деце пред чистим Грцима. На први поглед Морфилис је чинио утисак Европејца, а на други поглед: трговца Европљанина који ипак ради са Оријентом, с тим да се под речју Оријент разуме више него што је је икоја енциклопедија могла да метне у један појам. Интелигентан и флуидан, интелигентно-флуидан, човек који зна језике, зна политику, зна могућности и апсурде у политици, трговини и приватном животу, уме флуидно размазати грешку и обрнути реч, лукав је на неколико начина као да у њему живе неколико разних људи. Прилично висок, мало погрбљен, онај са шајкером на јаком носу. Говори много, доста лепо. Српски говори течно. Он се потпуно одомаћио, са Јеврејима и други се сарађивали са Србима, мирно једе и спава, не мисли ни селити ни изумрети. Кад би га Грци у том смислу интерпелисали одговарао је: "Нисам постао ни Србин ни Јеврејин, него космополит." А "космополит" је грчки израз и грчка реч. Некако као што је грчка философија космополитска. Најстарији није је Најслободније је устајао против немања деце пред Стефаном Харисијадесом, једним озбиљним, чудно хладним Грком, и човеком у годинама када је неко или већ био отац или неће ни бити. За Харисијадеса се говорило да је хладан као мраз, и у трговини бездушан као гвожђе. Опенна је бикаметачка. Харисијадес је био човек до краја разложан и уљудан,

Како увиђао што је најтеже умидети: да другим имају право; у трговини није имао грчку срећу, а у животу поготову никакву. Врло висок, тежак, у ходу се помало љуља, чист Грк који се у туђини не осећа добро и може некада скоро да се распламте над успоменом на родни крај — чини се хладник као прва Харисијадес. Својим суграђанима је говорио понекад тешке истине о богатству и теже о емиграцијама. „Вилушка са снега два зуба: или се претопити свеједно да ли богат или банкрот или изумрети.“ У разговору са Морфилисом скресавање истина је ишло врло далеко: сева сева па удари гром и онда умукну обојица. Тада од исте грађе нечињени слични сајаким месијатим носевима и дугопрстим рукама банкара, спекуланата и зеленаша — осете одједарез да сем двојихова гледишта по једној ствари има друга ствар: досељеници ради стицања то су пијанице на туђој земљи и морају или пући и пропити туђе у туђе или се осушити.

— Знаш ли зарму нашу рибу са Самоса: кад је избацше на копно, она се надима надима па одједарез пукне! — говори Харисијадес. — Разумеш шта хоћу да кажем?

— Разумем. Надимамо се надимамо богатством обоом културом, обоим трговачким знањем — и одједарез, гледиш почиње да бледи, засићивање слаби, а уз то бројно опадање деца се не рађају, стари чуваци се усамљују и напоследку, тешко самима, како каже наша песма, напоследку умирање без достојанства и жалости смрт последњих смрт последњега.

— Ако хоћеш трагедија, ако хоћеш комедија скитаница... Пре некада моји Харисијадеси су стигли, и бар једно дете врећаки у Грчку; па онда дете скитаница пође у Грчку, а заустави се негде на Балкану, а сад деца опет немају стару крв, претапају се најкраћим путем... Животу не можеш натурити технику, живот ради свашта па се и скита... И добро је док скитанице не сиђе зе с друмова; али у Аустрији у Римској уђеш, бити економијица последњих или претпоследњих Грка... Харисијадес се јако закашље, једва стаде, излисаше дуго. Патио је од астме.

Он се двапута женио. Прва жена му је умрла кад је родила друго дете мртво. Оставила му је сина паметна и лепо дете, али грбавог и наравно слабуњаво дете. Мучио се Харисијадес са сином дете хоста дуго, па кад је видео да детету без него и пријатељске милоште нема живота, решио се да се поново жени. Једна уловина његових родица устезала се због детета. Харисијадес тада оде до Сремских Карловаца и узе младу девојку, чулну, која се замесено радовала што ће одмах имати дете. После смрти родитеља остаде су две

кћери. Једна се удала за Србина на село а друга је чекала Грка. Била је та Јелена лепа, тужна и паметна девојка. Хтео ју је један богослов па један трговац са великим виноградом. "Не могу за Србина, а сам Грчића морам чекати." И дочекала је Харисијадеса двадесет година старијега од себе. Мајка и пасторак дечак од дванаестак година заволели су се много и искрено. Јелена је грлила мајкога страстно и шаптала му: ~~мама~~ Мали мама мама ма-ма. Зубореће хвоје шапе се мали паше лепеђу и помаже мами измишљају једно другоме радости и изненађења, како ~~зебоне~~ баш ова несрећна створења међу срећу: држе је обема рукама. Пасе дечак разболи да умре. Годину дана је лежао исисао своју срећу до срži: Јелена је живела само за њега. Измишљала бајке о његову оздрављењу о леку за његова "слаба кућа" о још једној малој беби која мора доћи да их буде троје за игру три друга и магарац који увек жмури. "Тата ће нам купити лепог малог магарца који је од летињства ~~коња~~ и увек се шали увек жмури." После дечакоме смрти Јелена Харисијадес се просто скаменила. Осушила се ситно лице се некуда строшило ~~Јелена~~ једва је с профила било могућно разабрати њене лепе пиемените црте. Остадоше само изузетно скоро немогућно мајке и сада још веће очи: као на портрету Сузане Фурман од Рубенса очи које допиру до носа одузимају нешто од слепих очију и од образа и којима чујемо се Јелена и гледа и слуша и мисли. У кући је радила као роб. У цркви стојала као жалосна врба. Скупљала је читав мали музеј дечакових ствари: Мама твоја то мисли на тебе." Ено је опет трља његов месингани чиреч, који је имао зарђалих места без лека. Трља енергично и захукано чисто се зарди. Престала је нагло остала ~~тргнута~~ с крпом у руци на полапуту — кад је проговорио Харисијадес. Говорио је преко обичаја темпераментно после ~~ја~~ једног разговора са Морфидисом.

—...Слушам га само: сто речи говори место десет а кад српски говори онда три стотине место десет. Мико му ~~е~~ је пасја ушка да не говори матерњим њим језиком...Народ...Јелена му такође народ говори француски и говори још три пута више него он...Деца народи мешају три језика...он и она ће и ~~уреди~~ умрети на француском ~~језику~~ језику, исправно, али деца њихова ће ово мало колико нас још има обратити да заборави да смо Елини..да смо Хелени—прекинуо је Харисијадес у класични језик да би реч имала више истине и снаге.— У цркву не долазе ни кћери ни син- он понекад само; Руски ~~само~~ редовно. Гледам је и мислим у себи: ето нас под једном кровом грчко-православни српско православни руско православни и сваки нешто друго...Гледам је крсти се по руски под брадом брзо брзо бар двадесет пута; нета по прсима кто по рамени па свеће кланља се и ~~шта~~

опет удри, крсти се бар двадесет пута...а ако је мало поске потражиш очима отишла је сто празан не бисте ма њега по руски читава бижутерија!...Ако надживи мужа, сатрће имање и деца ће постати — томе и магишу — балканске или светске скитиње...Уосталом као и ми као и ми сви...Ђикни ..Хекени...Зато је боље немати деце.

Јекена Харисијадес је подуже ћутала. Стефану је данас тешко у грудима или је имао непријатности у општини.* Али не одржа да не каже лепу реч о деци.

— Боље је имати деце Стефане боље! Друкчији је био наш живот док смо имали малога. Без деце нема ни породице ни школе ни цркве... Српска деца нам пој у цркви не знају шта говоре, терају нашу уче српске просјаке да Грцима говоре: Парасху кирије ...Нема без деце ни народа Стефане...

— Можеш се преудати кад ја умрем ја бих и волео Јекена ц кривду сам ти учинио кад сам те иноју узео.

— Ја сам била срећна кад си ме узео: Грк и угледан човек и дете...Теби је данас тешко Стефане. А немој да говориш против деце — све нас је мање и овде и у Карловцима и у Новом Саду и у Вршцу: дошло време крају, па нешто душно па ћемо ка ма први мрзли дах свенути нека живада одјадаред... Ја воним децу, ја..ја.. сећаш се једаред смо говорили да тамо у сиротињи грчкој потражимо неко дете сећаш се?

— Извини Јекена извини. Нисам добро, Жао ми је и љут сам на Морфидиса. А кад је човекљут треба као ваш Темистокле да изађе на обалу хучне воде и тамо да се изразговара и извиче. А о деци ево како сам често мислио: можемо немати деце па ипак бити Грци и живи. Кад неко стар онемоћа или умре довести на његово место Грка готова човека да одмах ускочи у седло. А можемо имати и деце па опет да небудемо ни живи ни Грци. Јеси видела Зефирова сина? постао ортак Матићу. Фирма гласи: Матић и друг фирма је Србин а Грк који разуме посао као ретко ко, он је ортак без имена.

— А можеш ли кад затреба наћи тога готовог човека писмом или депешом да га поручиш он одакле? Отац мој без мушке деце пропао је чекајући одмену. Зна се да смо мртвакчук да нас је тако мало да не вреди неко да докази и овде започиње посао. Српски прота ми је говорио: "Ми Срби дошли смо овамо читав народ и давно и давно, и још имамо муке за опстанак. Множимо се из дана у дан земља под нама пуна наших костију и зноја дакле наша, али има ко је старији и од нас па брани живети." Према нама Срби су старији и домаћини

на сметају када год могу...Треба се борити отимати децу имати ортачити се с њиматако да они буду ортак узимати њихове девојке и погрчавати их треба ићи у позориште и у циркус а не само у цркву и на гробље. У цркви ми једва имамо венчање и крштење имамо опела и парастосе ...Кажеш за младога Земфира. Он је из Карковаца познајем га добро . Грк — увек све натрашке место да се отимају о њега нису га хтели у ортаклук: нема доста новаца а паметан је. Узео га Матић. Сад ако се млади Земфир ~~ожени~~ по нашем не ожени — по нашем ~~реден~~ репепту — радио је за Матића који уостало има безброј кћери.

— Па то и јесте:ожениће га Матић својом кћерју и даљи Земфири ће бити Срби..Нек се врати у Грчку нека почне сасвим скромно од ~~јед~~ једне драхме.

— Тешко је натраг у Грчку нисмо ми више онај народ друго смо ~~нисмо ми би онде били.~~ Отац наш скао је нас дде у Грчку код једног свог посковног пријатеља тобоже васпитања ради. нисмо се ми једна онде удаке. Ја сам бикаготова и за амаћина да одем само да тамо останем.

— Држаће нас новац као и досада што је.

— Зар то ти кажеш Стефане. Дукат ~~ће бити~~ је бесмртан ~~ртан~~ Стефане и котрље тамо где има младости и живота. Стари Капетанакис нигде никога, нека нека сиромашан, ако ~~Будаће~~ Будаће него у цркву на литургије на сахране где мртви восак и уље мирису. Седи седи а ~~шешир~~ тек приаљак: Ево ваш шешир и штап господин Ахике хоћемо цркву да чистимо. Тера га, а цркву не чисте. Сваке четврте недеље кад ми пратимо да се цркваопере онај се и чисти...

Харисијадес ћути. Откупавају бројанице у такту мирно као да су руке и живци човекова мирни. ~~Влаже~~ Рукама Харисијадес, сухе на чему се четири попречне боре једнако стежу и растежу. Један мали физички страх смета му некако у целом теку. Заћутао жена. Тужна тишина последњих Грка без деце. Па се Харисијадес јако закашље. Јекена одмах скочи донесе прашак и ~~ђеном~~ ужурпан послужавнику грчко вино у некој боци ~~замреемо~~ умешеш хлеб и мести ~~масни~~ скипки мало сушеног воћа. Харисијадес жудно пасу вино у чашу закоми хлеб а помаче у страну воће.

— Да ~~ме~~ још мало грчкога сунца и мора — испија вино са задовољством и шапће: артос оинос. Свечане речи. Харисијадес говори обично обичним говорним језиком Грка и хлеб и вино кад је за ручком ~~ваеепсома~~ зове: и краси. А кад једе само хлеб уз вино — грко народно послужење — онда се служи речима свечаним језиком написјекоја ~~се~~ има писаног грчког језика изпшим звучнијим

два језика на расположењу.

— Ходи Мина послужи се: ертос оинос.

— Хвала не могу.

Харисијадес који прилично пије, као и многи његови сународници, пијео је оба комада хлеба и испио све вино. Смирио се, разведрио се.

— Јекена има право и Морфидис имаш право и ти: треба рађати децу. Знаш ли како Срби говоре о овом нашем буџаку католичко-јеврејско-грчком? Кажу: Они фратри уопште не умиру, увек су наброју. Ако неки можда и умре, невидљиво га сахране и одмах жив на његово место. Јевреју, као и сви људи, пожеле, изуживају се што боље могу, и збогом! сви видимо нема старога Фридмана, па да више да купује перепе на кише и части децу. Грци — само умиру. Изумру ли двоје старих без деце, труде се да у ту кућу доведу Грка, млађег или старијег, а тај такође одмах почиње изумирати. Да се ожени и може ли деце — шипошто... Кажу Срби, стабло и јасике. Пуна Старо Кућа без деце, јели јакова кошмина, две мртве пчеле у стврднутом воску... Знаш ли штами рече Морфидис једном приликом: приликом не, не нећу да ти кажем: Морфидис је бестидан кад говори о потреби млађих ванбрачне деце.

Јекена мајчине попрвеше и нешто устаде да успреми. Он јој дође, али ипак Харисијадес се сприсе. Харисијадес не не буди, Харисијадес после жмури, успављује га вино.

— Стефане наместила сам јастучић и ћебенце, прилези, одмори се. Погледај само часом ову слику, данас су лошке недељне новине из Атине. У Америци богата грчка колонија деца играју тенис... Види ти, сви анђелчићи, мајке Грке.

Харисијадес је неко време мирно спавао. Па почео помало да крља, као обичио што је био знакда је дубоко заспао. Јекена Харисијадес тада поче тихо и горко да плаче. Суза из оних великих очију само кију, а груди се надижу, али се гласа један не чује.

Занимљива је била топографија онога буџака, а занимљиви и начини живота у насељима. По некој ћудљивој случајности, три насеља налазила су се у непосредној близини. Манастир са својим пространим земљиштем увлачио се у три улице. Запремао је скоро једну страну уске и полугачке Јеврејске улице, немачки Јуден-гасе, од чега је дошао популарни српски израз Јуден-сокак. Састојало у тој уској мајчине важној улици запремаке су јеврејске куће, добро зидане, махом виша приземља, а и неколико једноспратних кућа. На крају са Јуден-сокаком сучељавала се сасвим кратко и још уже улица, од чије једне стране је отприлике две трећине заузимао

опет зид манастира, а остало је кућа кује Грка, кућице имућних, или и богатих чистих Грка, који су становали у навлаш малим и слабо снабдевеним кућама као у малим гостионицама увек некако готови да их нешто снађе. Животне прем праксе у насељима биле су видљиве и невидљиве, али као обично на паланкама, углавном знаке. Дугачка кућа у манастиру носила је ружну фасаду: половина пр прозора врло ниских, тамо где је рефекторијум, канцеларије и магазини за намирнице, а друга половина прозора дигнута скоро под стреју, тамо где је клаузура ре библиотека, болница и гостинске собе. Три прозора на библиотеци зна се да су махом затворена. Пре две године, много је читао један учен фратар који је невешто причао што се иначе често у манастиру почиње, и отишао као мет так из пузке. Дубоко у дворишту су стаје, стан за женску послугу, шупе за кола и шута баштованова, и дрвенник увек крцат дрвима. Манастир је зими бректе као од заклених пећи. Срби су говорили да се сиротиња греје крај фратарских пиротова, и удише мирис од финих печених јабука, јер су фратри то јест пекли месо на лимун-јабукама из Далмације. Све споредне зградице биле су засебне, и опет некако увек са нечим у вези. Једна сваднна дера но волила је у суседно дворište где је становао један стари рибар, али рибарево дворište је другом дером било у вези са дворištем мајке Луке Мајнарића, који се школовао у Риму и заседа се још не зна где живи некој ће се струни посветити. У манастиру је владала права небеска тишина, само се у ту, као свугде где нема живих људи, дешавало свашта. Само кад би Лука Мајнарић дошао кући и посетио манастир, чуло би се и после поноћи још врло жив разговор из рефекторија, и доста смеха, вероватно на рачун гвардијана који је био познат као духовит човек.

У Јуден-сокаку напротив владао је столно шумен живот. Зујало је просто од отварања и затварања капије, зујало од радости што има друштвеног саобраћаја, зујало и од новца. Многи су ту зарађивали и много се се и трошило. Ова деца Јевреји су ишли нешто светско, на сваки начин нешто непаланачко, у основи увек жизнерадосно. Ту је било слободе, па чак и емансипације за оно доба нечувене: кћер доктора Рајса била је позвана у позориште у Пешти. Ту је било стилова и укуса. Јуден-сокак је сваки час био модел и аргумент. Деце подоста и у сиромашнијим и у имућним кућама. Ко но може гледа да му синови стигну у свет у школу, или на неки практичан рад. У имућнијим кућама су за женску децу гувернанте. Послуга добро плаћена и у рангу грађана. Из сваке друге треће куће чује се неки

музички инструмент. Лети Јуден-сокак опусти: течења путовања, забаве, а после многа причања и нове вправе у кућу, и модерни школски прибор за децу. Многе куће имају бар по једног сина етаблираног и бар по једну кћер удату у неки велики град. Кад се бубањ бљедаред сручи у Јуден-сокак Беч, Прег, Цариград, Берлин, Париз по некој вероници. Кћер адвоката Франкфурта богато удата у монте Карлу — рекорд палачинке! — увек изазове нешто нарочито. Дошла је једном у лепом чипканом мантилу и одмах су страдале најлепше завесе: бојене прво у плаво, а нарочито је носила чипкане мантиле још и дубоко у јесен. А код Михаила абадије на његовој чикипутанској целиспратишти, појавило се нешто сасвим необично. Испод балкончића на упрљаним каиновима, зајесе то одувек висе и кваче се две балоне сматају ухвату у дуњи, ни то баш и јесте рекламе. Те јесени на балкону Перка Укаинова изводи балет према причању срећне Мајвине и како она игра тако се угибају старе деске на поду балкона и тако се тресу и кабанице. Суботом лети-зими у Јуден-сокаку је дечје пароћо, дечји састанци и забаве. Један од два Јевреја адвоката врло је учен човек, читапроноке на хебрејском језику и грчке класике у оригиналу, и то је једина кућа где се понекад скупе Немци, Срби, Грци, и још понеки гост из бекога света.

Насупрот, сасвим насупрот Јеврејима, који су се потпуно ~~[illegible]~~ Нису, и живели нормално "чисти" Грци су живели ненормално, чудно и чудачки. Ма по њихово насеље ~~задржа~~ показало се у поменутој краткој и врло уској улици, која је задржала своје класицизирано име Римска улица. Чим се у то насеље уђе, упада у очи да никога нема на улици; и да улица и кад се не би случајно звала Римска, нема ничега заједничкога са Грцима у њој — осети се нешто туђе. Тај самоуверени трговачки свет живео је у грчу да не попусти асимилацији. Био је то у оно поскезање време један сасвим изванредан живот. Трговци су заједнако са страшћу волели новац и живели истовремено у врсти метафизике умирања. Зато што су нестајали једнако их је плашила надмоћ многобројнијих. Они су хтели да буду туђи и злобројна, да нешто би тих надмудривају као зејтин воду оне који хоће да их прогутају. Са таквим задатком децу су своју сакривали у казуне, назили их и казарили само да остану у казунима. Кућиненамерно штиро намештене, да их удобност не би оклевала. У том стилу су држали и своје магазе и кантонарије: хладне, непријатне, неудобне, да се нико не би ту добро осећао и заборавио на особиту техничку живота.

Сем тога језгра чистих Грка, било је у градиву и друкчијих Грка који се на разне начине „получистили“ како су говорили чисти. Сасвим сиромашни расути свугде по варошима, који су се пробијали кроз живот приљубљујући се домаћима, учили свакојаке занате, надничарили, женили се како су могли говорили збрку од језика угађајући својим новим рођацима или патроновима. Те Грке чисти“ нису више ни бројали међу своје, иако су водили бригу да помогну у изузетним и трагичним случајевима. Та сиротиња је живела управо изумирала, нестајући у туђој средини, избацујући понекад особит тип мушкога или женскога пола. За пакост, најлепши Грк живео је у том скоју. По варошима се говорило као о чуду о лепоти и љупкости тога младића, који је просто по српски отворио пекару, зарађивао доста добро, лепо се носио, говорио се неким спелијаним грешкама којесу њему добро стојале, које су и Срби усвајали од кметерије а Српкињи неодољиво.

— Какав Грк — пљуну би неки чисти. — мелез. Пејац од крпе с једне стране плав а с друге жут. Какав је то Грк који се зове Цветан. Мајка Српкиња а отац Грк који више није Грк.... А да је лепо лепо је — попуштао би чисти. — А да је мило мило је и да је опасан опасан је. Са другога краја варошки иду код њега по хлеб.

— Можда и нешто друго — вели тихо један чаршијски грк.

— Ванбрачне деце.

— Ти одмах у грчки, иако младићелик није Грк... Не знам ништа ванбрачном детету, ни слутим ванбрачну жену ванбрачнога, ~~такође~~ ни ~~бољу~~ касу и то тамо у вашој Римској.

Два грка чисти и нечисти на исти начин развукоше усне: дошло им мило од мушке победе.

~~Такође је у устаном~~ Писац, редитељ, а каса уостаком није много значајна — додаје онај из чаршије.

— Има и Цветан новаца Грк је то ипак. — ~~Мислиш~~ Петровић чисти, ~~ипак~~.

~~Неки~~ Једнога дана саставиће две касе, ~~неке~~ и ~~ће~~ пикарнице и затворити — то није грчка ствар — или ~~јер~~ је продати Србину. И што ~~је~~ је главно прекинемо се ~~опет~~ опет на Грке.

А на супротном крају стојало је неколико грчких или још помало грчких породица понајбогатијих и понајугледнијих које су по градинским кућама, ~~у једну~~ Кућа, ~~живот~~ ~~тих кућа~~ просторне, трајне, не мислећи ни насељивали ни на смрт него живот под условима какви буду. Такви су били рецимо,

Зијамати потпуно посрбљени оба братаугледни функционари у месту али и даље трговци, који су у мести чији је предак дошао у граду има бизу двеста година и који су се тимепоносили, и у тешке тренутке опет говорили да су Грци, и волели да чују да се каже како су они Грци али то је било још само по сили неког естетицизма, уметнички додатак. Па решимо Цапастергијекоји се одједном показао конвертирао у чисте продао лепшу кућу на пијаци купио маху у Римској улици и за кога би се можда смело рећи да је задивљао у грчитини, и расприродио и своје посредње семе свога унука. У чаршијске Грке спадао је наравно и Морфидис. И најзад најзанимљивији међу њима необично богати и изузетно културни Георгије Спида. То је био Грк до срži костију—просто је Атина била из њега—а истовремено Европљанин као да је Јеврејин. Светски човек отмен човек у лепом и пеметном смислу речи. Штета што није имао мушко дете наставак имена и коза. У његову случају неизбежност изумирања доскочила је на тај начин што му је дала само две кћери (а чудно, као да уопште и нема човека, нестала потребност да имитира) и могућност ~~да се можда изумре~~ на најлепши начин, у лепоти како рече један песник.

Грци из чаршије су строго узевши изводили једно вештачко или извештачено сазвање на две стихиће: говорили су српски рано али увек рђаво; склапали су пријатељства са Србима али трговачке послове нису с њима делили. Замфир је свима био непријатан чисто и нечисто, сасвим помало су се и орођавали али са Србима али пазили да то буде српскадевојка која уђе у грчку породицу и прима грчко име и одмарање се— увек им је гробље било на уму—под плочом са натписом грчким писменима. Све је то било и природно: докле год човек не такорећи хемијски не нестане у туђој маси он је жив оригиналним својим животом макар у десет процената. Вредно је било посматрати Грке пред Ускрс све Грке без разлике. Не питајући за трошак украшавали су цркву и порту брдима цвећа и свећа и ћилимова. Христов гроб раскош. Тамјан се једнако пали сва порта мирише. На Велики петак сви Грци стоје вам стокова и на истој страни цркве компактна маса; сви истоветни по неком христовски тужном изразу у лицу. Гледају нетремице у оне аустријске војникекоји чувају Христов гроб и осећају нешто далеко, осећају да је љубав према далекој земљи предака најзагонетнија љубав да је бог. У друге недељни празничне дане наравно било је друкчије. Према Грцима из чаршије они из Римске осећали су презир али и љубомору јер су они из чаршије угледнији разграматије тргују богатији су. Они из чаршије нису презирали али су

горњим сољом културом и зрелијим и отменијим ставом према своме проблему
~~прави~~ проблеме. Односе по свом правилу ни у ком случају нису прекидали;
посећивали су се ретко-врло љубазно разговарали у порти или на гробљу. У
цркви су имали столове на разним странама. И ко зна зби је вероватно они из
римске су се ваљда понекад усрдно молили богу да овај или онај народ из чар-
шије отсели банкротира или умре. Тако су ваљда уклели и бога умолили против
породице Царанос која је из чаршије градила прелиа у Београд постала Цара-
новићи, они угледна и усрдно водила чисто српску политику, па одједаред кад је дошло
час пролазности остала на свега једном члану на једној неудатој Цара-
новићевој. То јесте госпођица Цара-новић са прелепкасо црном јаком косом над хладним
као камен челом што је просцу једном написала: Ни за кога ја ми завет се
не могу удати због помоса. Умрла је у жељезничкој несрећи у француској а
новац колико га је још имала оставила је тестаментом оном Грку кога је волела,
али одбила због помоса. Прва и последња мисао — новац. Морк се изузетак!

Кад се у римској улици уђе у кућу конвертираног чиновог
Грка Папастергија имао се утисак да је кућа пуста. Али ни су Не није него је
мало људи у њој, власник нема деце. Само старе Папастергије замиза неко шаљве
и разговара врло живахно с мачком. Које у чаршији, које у римској стари Папа-
стергије је једно по једно губио жену, сина и снаху и сада је живео са тако-
ђе већ помоторим унуком. Њих двојица као два Диогена, само што је стари био
весео Диоген а млађи суморан Диоген: обојица измирени са судбином до рав-
нодушности, само стари до оптимистичке младе до песимистичке равнодушности.
Знало се да стари има једно мало кадифом постављено и по ивицама закивено
сандуче са правом збирком дуката из времена сигурно, кад још ни он ни унук
нису били Диогени. Дукати дебели, па танки, па на доњој страни о — па као млада брезова ко-
жица бледо зеленкасто жути. ~~Дукати тако тајних и питких да су се просто пр~~
~~превијали.~~ Било је уговорено или бар од старца замишљено: чим стари умре,
и хушка у грчкој парцели се снегне и покрије каменом плочом са грчким напи-
сом — унук да ~~продајући~~ покућство ~~на~~ покопа лики гробаревој кћери ~~од које~~
која је имала ванбрачно ~~детеа~~ сина од старог Диогена, а он унук купује одело сан-
дуче и пасош па у Грчку на острво Самос у стари мој завичај где сво тукли
персиску поморску сиру — одушевљава се стари и искрено и извештачено ро-
ђем ~~ми~~ у Солуну а не испред Итаке а данас-сутра сахрањен ~~ми~~ на Хуљадијем
вом брегу близу Београда. Тамо су деда и унук до крајњег задовољства. ~~Стари је као и Харисијадес болонео од сиђе. За~~
~~кашље се сва помодри нора да хегне али сутрадан уредно обучен иде на пазар~~

Опажају познаници да је од синоћ измучен нуде му неке траве протов камења
а старац се смеје: Удари болест и у човека а неће у човека...бојесам данас боље јачи је живот од смрти. И загледа се у смрт и у гробље са завидном ведрином мудраца који је од свега у животу кусао све лепо запамтио и памет не изгубио: да је лоша. Живели су дед и унук до крајности јединствено. Старац је живео на ~~п~~ивар, унук успремао оно мало куће и кувао. Боља је бајата ~~ваше~~ у кући ~~него~~ више лонаца. Болеће су и они грчко вили се меденим срцем.

—Ми не штедимо-не, није то правац—ми само знамо да човеку мало треба и да нема смисла нукити кућу ~~смисла нема~~ саборима за који човек не зна шта ће му.— Старац је личио мало на Кинеза: главе велике, носа мало, врат много танак, очи без трепавица, руке мале, ситне, једнако у покрету.— ~~нема~~ Јесте, не зна шта ће му. Диоген исп бацио је и прост судић за воду, кад је видео да дете велто и сватко пије воду из руке.

Што је старац говорио о материјалном, то је његов унук преносио у духовно. Међу „Наша та." Папа стергије патио је много од главобоље. Слепе очи просто се утиснуле у главу од неког притиска, а крика носа му вечито подрхтавају. Он је у себи често говорио: живот је запрчен конвенцијама, не треба имати много друштвених веза, ~~оне~~ не треба лажно тајствовати, све то трзају човека ~~оне~~ не дају човеку заправо се одморити, заправо заборавити на све.

—А штамислиш ако би се десило да ти и ја истога дана умремо, а остане ~~ти~~ сандучић с новцем — чији је тај новац? Сабијали смо у њега труд, рад, бриге, неке наде и одједарез: новац тај нас не познаје, потпуно је независан од наших ~~животних~~ смрти. ~~Дајте папирни новац може некада да постане без вредности као ~~сирта друга жертија~~.~~ Зато, бесмртно, бездушно, без рођака без обавеза. Ко сам му ја, ко си му ти. И ко ми сте сви? Неки Грци, неки људи ~~скупљали~~ слуђаци зато, чувати га, ~~а ко ти можеш не знају~~ а нису знали нешта ће им.

Знаш ли ~~знаш~~ ~~сваког~~ ~~Сваки~~ ~~је~~ ~~живот~~ ~~од~~ ~~живота~~ ~~и~~ ~~знаш~~ ~~ти~~ ~~то~~. Мука ~~свакојека~~ ~~за~~ дукат тражиш, мамиш, мазиш, зовеш, кесилујеш; а кад га већ имаш, онда још ваздан бриге да постане мој, мој ~~ако ти кажем~~ ~~ко~~ ~~ти~~ ~~ко~~ ~~ти~~ ~~ко~~ ~~ти

хиљадни ничији. Новац мој мој син и унук мој мој — затворен у сандучић! Ја сам тако и постао ољуд, аки сам постао ољуд и према новцу! Неразумљив је мени живот богатог Грка у Римској улици! одавно!..Ја мрзим ту улицу! А пре ње мрзим себе, што сам пустио да ми не дете живети, да ме навикавате на сирт. Црква, религија, Гробље, то треба да спасе Грке! Ваш који имају религију, треба да остану у својој земљи. Религија има велику снагу, аки у туђини маопеку. Овде, у Новом Саду, у Вршцу нити се понемчујемо, нити помађарујемо, него се посрбљујемо, а нисмо Словени! Заједничка вера, литургија, гробље то нас усисава. А да нас не би усисавао: негуј веру, литургију, гробље...извештачем живот скроз! Једемо и пијемо извештачено, имамо ванбрачну децу извештачено, гомилаћемо новац извештачено ја нећу ~~не треба јер се не може преливе у живот заједнице све земље.~~

— Извештачено? — смеши се стари вештак. — Аки извештачивати се може са многим вештине! и са славом! Грци смо! Извештачене су многе од наших философија, аки ~~су у свету чувенији~~ нико не уме почети без них. Извештачено смо, де знамо ми сами како, са малим изузецима туђи и давнини велике персиске кабе. Извештачени животи ~~нису~~ су врло различити...

— ...Мој, изпример и точних нас, сви без жене и деце, сви старци...

— ...јесу врло различити, и без деце, и са децом, и са религијом која мора у српску цркву, и са религијом која изигра консисторију у Карловцима и иде у прекрасну, за нас, колико нас је, и велику своју цркву...

...аки цркву на гробљу!

— Гробље и јесте религија и молитва, мој сине. Свеј цркве би морале стојати на гробљима, а не међу бакалницама и по пијацама. Зар нису некада гробља биле уз цркве...дакле у прекрасну, своју цркву. Спида, чаршиски Грк, додуше, аки Грк можда бољи него ми сви знао Спида како се све може извештачено живети. Превари консисторију, и овдашње попове, и све нас: "Молим, смем ли на зидати капелу над својом гробницом, то ваљда смем?" — Молим, молим, извоите, извоите, господин Спида, сазидајте капелу што капелу, и октариђ да има — српски попови да скуже и пару узимају! — звоне капо набавите, добар фонд заиздржавање ће крај капелице осигурајте — биће само украс праву православном гробљу и поклопити ону дрвењару тамо код католика. — А Спида мој, ~~зато чујем ти и~~ Спида ја мој. Спида ти гробницу као да је египатски краљ мраморну, надземну, а над њом хе-хе не капелу него цркву краљевску цркву басилике, двадесет степени се ~~човек може~~ измаш гробница да у цркву уђе...Победа наша, ~~снаго~~

стена наша!...

...стена наша, црква над гробницом!...

Док су дед и унук тако разговарали, прошетала је Римском улицом, и баш испред њихове куће, гнезвом Георгије Спида, најбогатији, најотменији, најученији Грк надалеко. Ретко је он у Римској улици свраћао само Харисијадесу, и Харисијадеса ради, а његове младе жене ~~ради~~ себи ју је звао: Мала девојчица са великим очима које Бога виде. Гало се сетио, и препричавао једну сцену. Стара Гркиња, ~~Јелена~~ нека, која је надличивала код Харисијадесових, и Јелена Харисијадес баслике из ћубре ~~ћуну~~ биљку из конца, јер су ~~мислиле~~ мислиле да ~~је~~ се сасвим ~~суша~~ редиља. Дошао Харисијадес, ~~и~~ бугсо, загрмуо се: Корен сасвим здрав! истерао би поново упропастисте трогодишњу биљку! А Јелена у плач: Јао, јао Стефане, убисмо човека!... Пасе Спида мудро одлазио од Јелене и свраћао ~~само~~ радо старом Христодулу, суседу Харисијадесових, и тамо и ~~ћутећи~~ летећи ~~ћутећи~~ и ~~ћутећи~~ поразговарао и чуо ово-оно о комшијама.

— Ерчем мало вина на дугачку трску. — ~~каже~~ писи се Спида ~~спремно.~~ тоне шапом

— Здраво ствар! — мига стари.

~~Сада~~ Тога дана, Спида је само прошетао Римском, ишао у виноград начелнику града, у то време Србину, који је скупљао грађу за монографију о грчком насељу у ~~Београду.~~ Београду.

Спида је био човек педесетих година, и ~~и~~ не тако афричког изгледа: црне мисли, густе ~~косе~~ лако коврчаве и уз кубасту приљубљене косе, тамне ~~као~~ као гавраново крило, тако да су се седе места просто истицала на гнезду. Ни висок ни мали, крепак, здрав, ведар у покретима и тонлети чист, укусан, умерен ~~и~~ ~~отм~~ отмен. Прадед његов живео је и умро у Атини; дед и отац већином у Цариграду, па су имали куће ~~и~~ у још неким градовима Европе. Георгије се родио ~~у~~ у Атини, тамо учио француски лицеј, а на неколико места у Европи трговачке науке и права. Путовао је много, читао много. Настанио се био у Цариграду, тамо му се родиле и обе кћери, па онда, због неких банкарских послова свога оца — од кога је наследио врло велико имање — добро је било да он наследник нестане са ~~хоризонта.~~ оног хоризонта. Мудар Грк, за сваку сигурност, досетио се у место сасвим без хоризонта. Говорили су за њега Грци — добронамерно и с поносом, сви су га ценили и са измиреношћу му завидели — да ради свега двапута годишње, и да тако заради тачно колико му треба за трошак. Капитал не увећава ни и не крњи. Вози кроз живот као велики сигуран брод по мору.... доиста, Спида ~~имајући~~ имао ни магазу, ни канцеларију, ни агенте, ни писаре. Кад се досетио у ~~ра~~ градић живела му је још жена. Становао је више од ~~ј~~ ~~ј~~ ~~ј~~ две године ~~ј~~ ~~ј~~ ~~ј~~ дане

у гостионици, док није подигао кућу. Где ће је подићи: ни у римској, ни на пијаци, него скоро при крају града, према реци и парку. Врло висок партер за оно доба, са врло високим оливачким прозорима. Са укупе фасаде не дуга, свега пет прозора; кућа се продужавала унутра у башту. Обојена тамном месном бојом; иза прозора тешке и увек мирне завесе; ти прозори на укупу, бар видљиво, никада се нису отварали, нити је кад ко главу кроз њих промолио. Настанио се Спида, ушао у кућу, почео да живи начином живота кажеви у градићу чиме није. Што не значи никакву упадљиву и шумну екстраваганцију него један особит мирни метод који једнако пази и праћа судбину, не да јој запрепастити се и да препада. Такозваних случајности као да није било у његову животу, то јест он није допуштао ни узбуну, ни немир, ни нагло отварање и затварање врата, ни разговор задувани. "Ништа није ни случајност ни "страшно", ако се човек не успаничирује" — говорио је. Харисијадес, и сам жрца и хаџија, је то радо понављао, али увек додавао са ироничним осмехом: "Да ми је да ја ни доживим кад ће се Спида успаничирити, или погрешити". Био је Спида мајстор живота и отмен човек у отменој кући. Мир, увек мир. Жена кћи Марина имала је у Швајцарској неку врсту авантуре са пастором који је долазио у завод као наставник етике; па затим врсту авантуре са поручником Немцем из Беча. Све је то, као тенке водице, без шума и трага некуда отекло. Марина је носила и даље марински костим за девојчице и добила немицу гувернанту, обазривану, строгу, али и са много шарма. Опет мир, и добра воља међу људима. Кад је Спида умрла жена — од тешке анемије просто нечилене — велика улазна врата су остала закључана, опако отсужено у кући, сахрана извршена рано ујутру. Касније се на гробу појавио уметнички споменик донесен из Италије: тамно сива вертикална плоча, у њој рељеф бедра анђела који се благо смешкиши и хвати је до колена у дивном плићу. На хоризонталној мермерној плочи: два мирна стиха из хора трагедије. Трнину својих кћери дириговао је Спида упрам уметнички. Марина је спустила косу до земље и под великим црним шеширом — прави портре. Стари је кћи Софија, бледа као мермер дивнога раста, у ходу носила је мали шешир биласкорожа забрађена прним крепом.

Георгије Спида није ништа нарочито радио, али је увек био нечим заузет. На један уметнички начин је био заузет простим животом. Држао се своје сопствене девизе: Најтеже је у животу живети. И ојачавао ту девизу: Као што човек мора темељно умрети, тако има темељно и да

живи. А то значи да увек има неки задатак, неку дужност неки посао, како се то каже, за себе и за своје, или за друге људе, за живе или за мртве. Стари Папастергије је са одушевљењем говорио о Спиди: "Једини човек који зна шта ће му ово што има и што зна." Спида је са својим кћерима радио више и бољег него мајчарски заводи и гувернанте, нарочито са Софијом која је и много путовала и много читала. Да пут је имала сама. Градић се дубоко загледао у ту појаву, говорио о њој и више но што треба, али Софија је као и њен отац, распростирала мир око себе. Спида је кад нема Грка учитеља, улазио у школу и учио децу. Читање књиге је водио о грцима који бокују од нечега хроничног и којима стално треба и помоћи и савет, па би и божански могли радити. Спида је зајмио књиге свим интелектуалцима у варошици, чак и гвардијану у манастиру. Гвардијану који је волео птице донео је једном с пута папагаја. Спида је помогао попу Петрана да отвори радњу и он га саветовао да то буде пекарница.

— Да сачуваш лепоту то ти је најбоље занимање.

— Шта ће ми лепота кад сам сиромах!

— Чувај, чувај и поштуј лепоту то ти је велики пројекат у животу.

Живео је Спида један од последњих Грка и са гробљем нераздвојно. Причао о грчкој царици, усрдно подигао зиду туја, старао се о шећу. Шимшир је орезивао сам на грчки начин да расте понисоко као дрвце на врху да имитира капицу. Пред Ускрс би сваке године дао поправљати камене украсе на гробовима Грка које је знао, а који су и умрли и изумрли и нарочито где се игде могао на гробовима знаних и незнаних дао је свежим прилом извајати натписе Грка. Шета по гробљу, залази читајући речи покојних Грка, саставља их, чини му се да чита у камену исписану грчку књигу, бележи понешто за монографију научника Греде. Па се тек пред неким натписом дубоко замисли, заборави на садашњост, веже се кроз неку овдашњу варошицу исписану реч великога Грка, са светом, са законима неумољиво јасним, са истинама које задиру у религију, философију, свакидашњи живот. На једној плочи дао је уклесати неки ко зна откуда мртав Грк реч Херакитову, и ево сада свеже изучене речи ће заустављају пролазника као неких покојних душа заустављају. " Смрт је све што видимо док смо будни, а што видимо кад спавамо то је сан. Ограде више нема на гробљима, стоје само подупирачи. Спида се наслони на један и прочита текст још једаред: Између живота и смрти живот... Живот и смрт заједно, то јесте имена правог стварног човека... Па сиђе и седне на камену крај женине гробнице и загледа се како је све чисто, чисто негујано. Ограде јаке, подупирачи камени...и мир, мир гробови

је као комадић цркве, не врше се никакве човечје нужде...и годишњаврмена су ту само украс и поезија...Ту, и тако седећи, пожелео је једаред Спида да подигне капелу над својим гробом. Пазетсо на како је тумачио Пелестергије пожелео метафизички. Зидање је почело сагробницом која је већ испела мале капеле, а затим се надвела архитектонски врло складна сокидна отмена и тамо на гробљу заиста некако света црква. Зидајући ту цркву Спида се навикао да иде на гробље сваки дан, послом и по дужности, а кад је све довршено, и црква освећена, наставио је да иде на гробље ~~често~~ по ~~навиком~~. Ани, здрав као што је био, сарештином да живи теком главом и душом чим сиђе с гробља ~~је~~ је радостан човек. Преобуче се и са ћерком Софијом иде у шетњу далеко изван града. Носе догледа посматрају разговарају заћуте. Софија својим складним ходом води отац за њом скакуће преко рупа у шљунковитих наноса дуж реке.

Дођем у своју гробницу — рекне тек Спида. Навикао се да уђем у њу. Висока надземна са нормалним ~~кратким~~ вратима гробница га често дочекује отворена. "Сумча ми се гробница, још је празна ...ани како стоји на површини земље, сунце ће можда поједнад завирити у њу и кад ја будем мртав у мој.. Ко ми је то отимао од сирти нешто?...Само узимам нешто од живота: ~~ја~~ један леп сан о гробу и онима који су мртви...Мртви? мртав је човек ~~само~~ кратко време док ~~је дан у животу мртви се другима~~ После није више мртав него је нестао, ~~нити ми се чинили нешто~~ свечаности око оних који су нестали...У тестаменту је Спида назначио да жену пренесу из садашње њене гробнице у гробницу под црквом кад њега буду сахрањивали. "Прво ја унесу мене па у њу ~~доћи~~ до мене. ~~Па~~ Тако стиђи у тестаменту засада а ко зна шта ће се још морати додати, ~~па~~ ко ће ~~ти~~ бити унесен у гробницу. Неки Спида из Цариграда који ће доћи у моју кућу. Или зетови или сасвим других имена. Можда Србин? ~~можда Немац?...~~ ~~Спида се тиме бавио, да мирно прати закону испуњот.~~ Не, не знам извесно Софија се неће никада удати ...остаће Спида ..Ани ко зна, кад ~~се~~ неће сама у свету још ће вити кутати по путовањима и бог зна где кости оставити... Не, не показиће она тачно у тестаментом одређени дан за велико опело...опет у дубокој прилици сиако лепа и ретка...Установаће се ~~једаред~~ годишње свет у варошици на ~~Ђурђев дан~~ уочи тог дана велико блеснија пуно свештеника и народа ..у Спидиној капели..а ја и жена испод цркве одмаремо се одмаремо слава богу што смо живели...Да ће и то проћи и друго доћи. Нема више ни Софије, нема ни једног Грка...Треба у правила о фонду унети: Кад црква постане српска ~~и~~ онда у велики пост, једаред годишње парастос свима Грцима

који су овде живели, лепо живели, живот је леп-били или умрли, умрли... сва-ва богу што су живели!... А ако остане и Срба не буде више? Не, не, слава Богу онако не-ће бити!"

Сиђе Георгије Спида с гробљанском умилном, свет га учтиво поздрављу, гледају као увек доси грамичну брљаве са лепиме гроба. Лако корачи, смеши се љубезно отпоздравља, пријатељски пита ђурђ лепу: како су, лепи покојник нешто парено што вади из џепова — сиромашке мајке су лепу теме: да има то и то у чика Спидином џепу — скине елегантно шешир свима пре него што ће скренути за угао... "лепо је живот, слава Богу што живи!" Георгије Спида се осећа се безмало бесмртан.

Онога дана кад је ~~[illegible]~~ ишао у виноград и прелазио римском улицом, одједарпут је укочио корак испред куће Харисијадесове: нешто га је гонило да уђе. Пружи руку да ухвати кваку на указним вратима, па се откиде, опруži корак, прође кућу и тек онда стаде да размисли. Док је у размишљао Харисијадес се у сну растао од душе. Кад је Спида стигао у виноград, Харисијадес је био мртав. У винограду још, чуо је Спида да звоне гласе мртвеца, мушко ~~[illegible]~~ мужа. Кад је сишао у варошицу, сазнао је да више нема онога коме је тако јако пожелео да уђе у кућу на последње виђење.

Харисијадес је сахрањен по грчки, са великом помпом. Грци сви у својим оделима, са великим свећама у рукама, бледи. Остала жена ~~[illegible]~~ без деце, кућа угашена. Тестамент Харисијадесов је био дирљиво састављен. Све што је имао остала деци, поштиј испуни неке мање његове жеље, неко га се сећа, они, иза неко се уда "изађе из штурог живота који је пхемемито носила". Завршавао се тестамент реченицом: "Ако сам у нечему остао до краја живота савестан и прав, нека Бог даде радост мојој деци."

Седам месеца после Харисијадесове смрти родила је Јелена Харисијадес сина. И римска улица и грчка чаршија и Јулен-сокак као по договору не поставише ни једно питање. Само су се фратри у манастиру урнебесно смејали, и мешали много за штинских речи у разговору о догађају у њихову суседству. Још годину дана касније, Цветан је затворио пекарницу и преселио у Београд — сигурно да Друг Тито... Јелена Харисијадес је продала кућу у римској улици, купила мало земљу у Господској улици и пресели се са сином и оном старом Грком.

Тадеја почела отишла с лепу Јелену.

x x
x